

Зорица ЧУБРОВИЋ

АРХИТЕКТОНСКА ИСТРАЖИВАЊА ЦРКВЕ Св. АНДРИЈЕ, КРИМОВИЦЕ, ДОЊИ ГРБАЉ

Кључне ријечи: црква Св. Андрије, Кримиовице, Доњи Грбаљ, архитектонска истраживања, мозаички под

Архитектонска, археолошка и сликарско-конзерваторска истраживања цркве Св. Андрије, Кримиовице (Доњи Грбаљ), спроведена у периоду од децембра 2010. до почетка марта 2011. године, имала су за циљ утврђивање података потребних за израду пројекта санационих и конзерваторско-рестаураторских радова на овој грађевини за коју предање каже да припада кругу најстаријих цркава у Грбљу. Истраживања су изведена у сарадњи Регионалног завода за заштиту споменика културе Котор и Одбора за обнову цркве Св. Андрије¹.

Архитектонска истраживања су имала за циљ утврђивање релативне хронологије градње, те провјеру претпоставке о постојању старије грађевине на мјесту гдје је подигнута данашња црква. Током истраживања коришћен је извјештај о пробним ископавањима ове цркве² вршеним 2000. године као и извјештај о антрополошкој анализи скелетних остатака са овог локалитета³.

1 У саставу стручног тима који је извео истраживања учествовале су: Вилма Ковачевић, археолог, конзерватор савјетник, Јасминка Гргуревић сликар – конзерватор савјетник и Зорица Чубровић, архитекта, виши конзерватор. У име Одбора за обнову цркве у истраживањима је учествовао Крсто Прибиловић са ангажованим радницима. Од стране Одбора обезбијеђен је потребан алат, прибор и материјал. У овом раду биће ријечи о резултатима архитектонских анализа којима су обухваћене темељна зона, зидови и кров грађевине. Резултати археолошких и сликарско –конзерваторских истраживања биће предмет посебних радова.

2 Михаило Милинковић, ПРИЛОГ АРХЕОЛОШКОЈ КАРТИ ГРБЉА: НЕКИ РЕЗУЛТАТИ СОНДАЖНОГ РЕКОГНОСЦИРАЊА 2000. ГОДИНЕ, у зборнику „Грбаљ кроз вјекове“ Грбаљ 2005, 35-37; Сл 7,8 и 9

3 Извјештај мр Софије Стефановић (Филозофски факултет, Београд) под називом „ Прелиминарни извештај о антрополошкој анализи скелетних остатака са локалитета Кримиовице - Свети Андрија“ од 10. марта 2001. године, налази се у документацији Регионалног завода за заштиту споменика културе Котор

У анализама су коришћени цртежи затеченог стања грађевине који су омогућили провјеру теренских запажања⁴.

Историографски подаци

Најпотпуније податке о цркви Св. Андрије, Кримовице, забиљежио је Младен Црногорчевић у свом раду Цркве у Грбљу објављеном прије више од стотину година⁵. Поред тога што текст Црногорчевића представља документ о оновременом изгледу цркве и доноси дотадашња сазнања о овом споменику значајан је јер се у њему наводи да се око цркве копало и да је том приликом „нађен је за олтаром један метар дубоко под земљом исти такав под и рбине од профилисане ћерамиде“... Црногорчевићев текст о цркви Св. Андрије у цјелини гласи:

„Ова је црквица на источној страни Грбља, која завршује главном Плочом (Платамон). Простор око цркве је заокружен сухомећом са траговима од старинских гробница, а у околици расту густе грмови од планике.

Црквица нема звоника; на надворотнику је урезан крст, изнад њега једна ниша, па друга омања. Два прозора у црквици и један у олтару имају странице на откос. Једна ниша са плочом служи као проскомидија.

Црквица је била првобитно кабручима прекривена. Иконостасу једва трага да има, кад се изузму двије старе иконе са кратицама: IC-XC. Пред Св. трапезом је плоча са рупом за отицање воде.

Знаменитост ове црквице је у томе, што јој је тло попоћено четвртастим брижљиво истесаним камичцима црвене и бијеле боје, тако да оно изгледа, у колико није раскопано, као лијеп мозајик. Оваквога тла није нађено по Грбљу нигдје осим код Св. Неђеље у Пелинову, али оно потсјећа већма на онај простор на Превлаци, што се сматра да је био неко купалиште из римскога доба. Упада у очи финоћа тла поред простоте црквених платни, по чему регби да је црквица подигнута на останицима некога здања, које је постојало много раније. Када се копало око цркве, нађен је за олтаром, за један метар дубоко под земљом, исти такав под и рбине од профилисане ћерамиде.

Предање казује: како је ова једна од најстаријих цркава у Боци Которској, па је при њој био и манастир, гдје још има трагова од негдашњег насељења, а при црквици било укупиште Лушитичанима, који иначе живе на растојању од каквих 5 - 8 сати.

Са тиме је сходно испоредити колико разна предања казују, како су се Грађани и Љешињани сахрањивали по црквама у Махинама, Паитровићи у Кртолима, Пођани у Ђеновићима и сл., у мјестима погречно исто тако удаљеним.

⁴ Цртеже је израдила арх. Катарина Николић, конзерватор, задужена за израду пројекта реконструкције цркве Св. Андрије.

⁵ Младен Црногорчевић, ЦРКВЕ У ГРБЉУ, Гласник Православне далматинске цркве, Задар, 1902-3, стр. 114-115

Много чега, што сељаци причају о ближој околици ове црквице, за цијело се чини фантастичним и предрасудним; но опет сав је изглед да би се равним испитивањем овдје дошло до важних резултата.“

Поп Саво Накићеновић је у свом дјелу поновио податке који су о цркви Св. Андрије деценију раније објављени у раду М. Црногорчевића⁶.

И дон Нико Луковић наглашава мозаички под када у својем културно-историјском водичу „Бока Которска“ помиње цркву Св. Андрије у Кримовици⁷.

Предраг Ковачевић, аутор књиге „Грбаљ“, наводи следеће: „Св. Андрија, у рушевном стању, виде се трагови мозаичног плочника и сматра се да је то најстарија црква у Грбљу“⁸.

Црква Св. Андрије у вријеме земљотреса од 1979. године

Двије фотографије, једна скица са унесеним мјерама основе и аксонометријски приказ цркве Св. Андрије, садржани су у *Попису штете од земљотреса*⁹ сачињеном од стране стручне комисије чији је задатак био утврђивање штета насталих на споменицима културе услед земљотреса од 15. априла 1979. године. Ова документација приказује стање грађевине која је претрпјела рушење свода и сјеверног зида. Такође, показује значајна оштећења грађевине у виду пукотина (Сл. 1, 2; Скица 1).

Сл. 1 - Унутрашњост цркве после земљотреса од 15. априла 1979. године

6 Поп Сава Накићеновић, БОКА, Београд 1913, 555-556

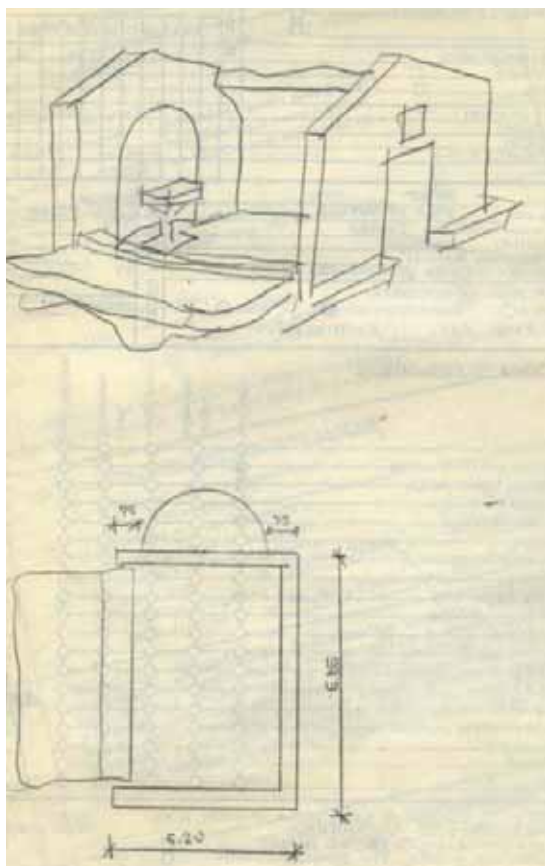
7 Нико Луковић, БОКА КОТОРСКА; Цетиње 1951, 206

8 Предраг Ковачевић, ГРБАЉ, Котор 1964, 76

9 Копија документације под називом ПОПИС ШТЕТЕ ОД ЗЕМЉОТРЕСА налази се у Регионалном заводу за заштиту споменика културе Котор. Извјештај су јуна 1979. године сачинили чланови комисије: мр Булатовић Радомир, дипл. инг. Скорупан Миро и в.г. т. Петковић Звонко

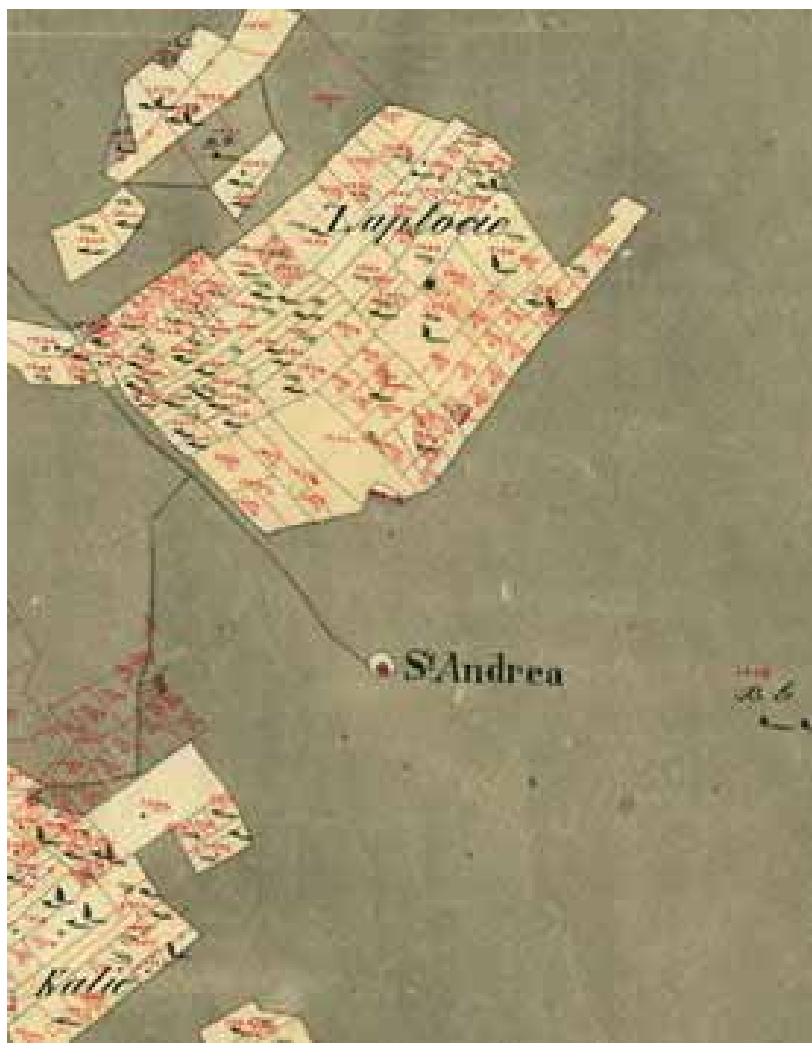
Сл. 2 - Поглед са западне стране на тешко оштећену цркву Св. Андрије

Скица 1 - Основа и аксонометријски приказ цркве Св. Андрије; стање у јуну

Катастарски план из 1837. године

Значајан податак за сагледавање прошлости цркве Св. Андрије везан је за 1837. годину када је настао катастарски план Кривоци. На њему се може запазити изоловани положај цркве у односу на насељене агломерације села, какав је постојао до земљотреса 1979. године. Данашња ситуација се у знатној мјери разликује, будући да дуж пута који се од главне саобраћајнице одваја ка цркви настају нове куће. Једна од њих подигнута је на невеликој удаљености, сјеверозападно од цркве.

Положај цркве Св. Андрије на катастарском плану Кривоци из 1837. године (извод)

Претходна истраживања

Пробна ископавања код цркве Св. Андрије предузета су у јесен 2000. године. Истраживањима је руководио доц. др Михаило Милинковић (Филозофски факултет, Београд) заједно са Вилмом Ковачевић, вишим конзерватором Завода у Котору.

Резултати ископавања објављени су у зборнику радова са научног скупа „Грбаљ кроз вјекове“ одржаног у Котору 11-13. октобра 2001. године, у чланку Михаила Милинковића под насловом „Прилог археолошкој карти Грбља: неки резултати сондажног рекогносцирања 2000. године“.

О сондажном истраживању, на источној страни цркве Св. Андрије, Кримице, др Милинковић је написао следеће: „Сонда 2/2000 постављена је уз спољну страну апсиде, са димензијама 3м x 3м. Овде су пронађени уломци кровног црепа, малобројни уломци грнчарије и један број мозаичких коцкица, од којих су неке нађене спојене са подлогом (сл.8). Испод једног дела апсиде који није био ослоњен на стену затечени су остаци старијег зида, изграђеног наизменично од камена и опеке. Откривени део залази под темеље апсиде и не може се услед тога сасвим јасно сагледати. Ипак, овај зид би могао представљати остатке неког старијег објекта, на којем је у одређеном тренутку подигнута црква. Ово потврђује и различита боја малтера у односу на малтер цркве срушене 1979. г. само би шири археолошки захват могао објаснити контекст старијег зида, тј. каквој је грађевини он припадао.“

Образлажући претпоставку да је црква подигнута на остацима старијег објекта др Милинковић наводи: „Један од разлога за овакву претпоставку је подни мозаик, који свакако није карактеристичан за овај тип цркве. Да ли је он првобитним димензијама, могуће, превазилазио њене оквире, припадајући неком претходном објекту, мораће се још провјерити. Други разлог би био остатак зида, вероватно апсиде испод млађе апсиде црквице срушене 1979. г., у сонди 2/2000, који би могао да представља траг старије грађевине, док су трећи разлог керамички налази, иако су малобројни. Уочавају се две дршке амфора, уломак амфора са ребрастим урезима и један уломак обода већег питоса. Ову генерално римску керамику тешко је у овом тренутку прецизно датовати, али не треба искључити ни њену касноантичку провенијенцију.“

Опис и анализа грађевине

Сл. 3 - Поглед на цркву Св. Андрије са сјеверозапада

Црква Св. Андрије (Сл. 3) припада типу једнобродних грађевина са полукружном апсидом на источној и улазом на западној страни. Зидана је каменом у правилним редовима а засведена полукружним сводом грађеним од камена. Њена унутрашњост је освијетљена са по једним узаним прозором на јужном и сјеверном зиду као и на апсиди. Кров је двоводан са кровним покривачем од каналице.

У архитектури Св. Андрије уочавају се двије фазе градње чије границе су примјетне на фасадама и у унутрашњости цркве. Наиме, старијој фази градње припада простор цркве у цјелини до линије доградње која се јасно уочава на врху западног, источног и јужног зида.

У другој, млађој фази градње, црква је повишена за четири реда камена и том приликом је изграђен полукружни свод од камена (Сл. 4, 6, 7, 8, 9).

Малтер употријебљен у градњи старије фазе справљан је са земљом црвеницом и са већим процентом креча него што је то био случај приликом позније доградње када је малтер справљан са црвеницом и мањим процентом гашеног креча.

Презиђивање дијела апсиде, настало у трећој етапи, запажа се на спољној страни гдје се поремећај у висини редова и поретку камена уочава у нижој зони и то у централном дијелу и на страни према југу (Сл. 5).

Под цркве је покривен мозаиком, оштећеним у великој мјери. На дјеловима мозаичког пода, у наосу са којих су мозаичке коцкице отпале,

под чини малтерна подлога мозаика. У цијелом олтарском простору и у уским тракама дуж јужног и западног зида цркве недостаје мозаички под. У олтарском простору под је покривен каменим плочама неправилног облика, поређаним без одређеног слога. На тој површини није сачувана ни малтерна подлога пода од мозаика. Стога се стиче утисак да је у олтарском простору вршено накнадно попуњавање подних површина које су услед неког разлога остале без мозаика. Судећи по уској траци (ширине од око 5,0 - 15 цм) дуж јужног и западног зида, накнадно попуњеној каменим плочама или земљом (дуж сјеверног срушеног зида се није могло спровести испитивање), мозаички под није ни на једном мјесту у унутрашњости цркве сачуван на споју са зидовима у мјери која би говорила да је настао истовремено са градњом цркве (Сл. 10, 11). Наиме, чињеница да сачувани мозаички под недостаје на споју са зидовима цркве, указује на могућност да је припадао некој старијој грађевини на чијем мјесту је, у каснијој фази, подигнута данашња црква.

У склопу пода у олтарском простору цркве је и постамент зиданог ступца часне трпезе, правоугаоног облика, на чијем западном дијелу је удубљење (реципијент) са каналом за одвод воде дуж бочне ивице. Квалитетом обраде, у оквиру пода олтарског дијела цркве Св. Андрије, овај архитектонски елемент се јасно издваја у односу на рјешења заступљена у обради осталих елемената грађевине, чиме указује на могућност да је изворно припадао некој другачијој инсталацији, те да је у ову цркву донесен са неког другог мјеста (Сл. 12).

Уочено је и да посебну карактеристику цркве Св. Андрије представља затечена обрада зидова у унутрашњости, будући да су сви зидови обрађени фуговањем, осим конхе апсиде која је омалтерисана (Сл. 1, 8, 9, 18).

Анализа је показала да је малтер коришћен за малтерисање апсиде употријебљен и за малтерисање површина зиданог ступца часне трпезе. Овај малтер справљен је са употребом сивкастог агрегата (пијесак) и креча, за разлику од малтера коришћеног за зидање зидова и свода цркве који је справљан са кречом и земљом црвеницом.

Оквир улазног портала формиран је од више квадера клесаног камена, са надвратником у чијој оси је урезан крст. Прозори са прозорском нишом са закошеним бочним странама, од којих је ниша прозора на сјеверном зиду нешто већа у односу на прозор на јужном зиду, израђени су као узани правоугаони отвори. Прозор у апсиди је постављен ексцентрично у односу на осовину цркве. Конха апсиде неправилна је у основи; сјеверна страна је заобљенија у односу на јужни дио са нешто блажом кривином (Цртеж 1).

Остаци кровног покривача од каналице сачувани су након рушења цркве у земљотресу на врху јужног зида и на сјеверном дијелу апсиде. Непосредно изнад крова апсиде стајале су камене плоче, конзолно уграђене у источни зид, које спријечавају продор влаге са горњих површина источне фасаде (Сл. 19).

Фасаде старије фазе брижљиво су зидане као и лице зидова у унутрашњости цркве. Зидане млађе фазе изведено је прецизније и одликује се финијом обрадом.

На западној фасади сачуване су оригиналне спојнице од кречног патинираног малтера.

У темељној зони јужног и западног зида уочава се дубина темељне стопе од два или три реда камена као и темељно проширење од 10-20 цм. Темељни зидови су грађени од крупнијег приклесаног камена сложеног у редове. Малтер за зидање је кречни, са употребом земље црвенице.

Пропорцијска анализа основе; величина мјерне јединице

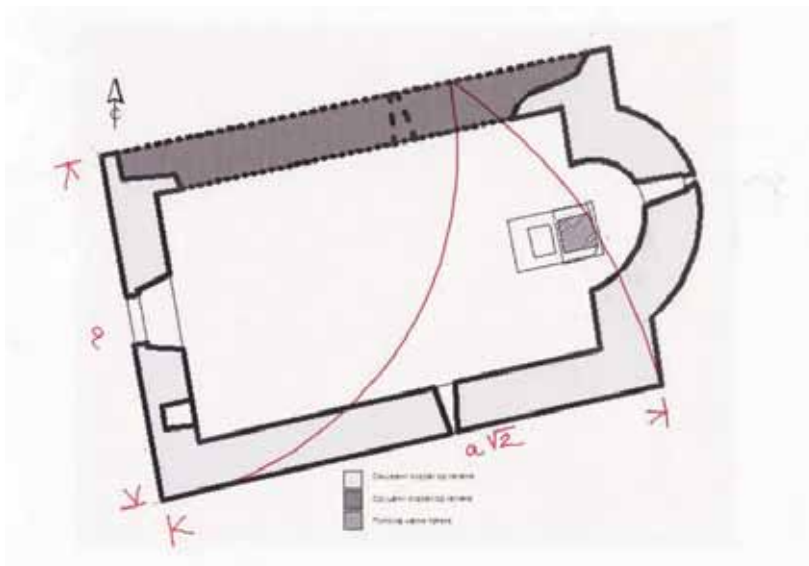
Правоугаона основа цркве са полукружном апсидом на источној страни заснована је на уобичајени начин са односом страна $a \times a \times 1,41$. (Цртеж 1) Из мјерних величина страна може се израчунати мјерна јединица коришћена за размјеравање цркве. То је стопа величине 31,33 -31,50 цм уз помоћ које је оформљена основа цркве са следећим димензијама страна:

Ширина краће стране правоугаоне основе (западна фасада): 15 стопа $31,33 \text{ цм} = 470 \text{ цм}$

Дужина дуже стране правоугаоне основе (јужна фасада): 22 стопе $\times 31,33 \text{ цм} = 690 \text{ цм}$

Укупна дужина (са апсидом): 25 стопа $\times 31,33 \text{ цм} = 782 \text{ цм}$

Дебљина зидова износи 63 - 65 цм, односно, двије стопе.

Цртеж 1 - Основа цркве Св. Андрије, пропорцијска анализа

Сл. 4 - Поглед на западну фасаду цркве, 2011. године

Сл. 5 - Поглед на источни зид са апсидом, у нижој зони апсиде примјетно је презиђивање

Сл. 6 - Југоисточни угао са уочљивом границом дограђеног дијела (четири реда камена и кровни вијенац)

Сл. 7 - Јужна фасада са прозором, откривеним темељним проширењем границом презиђивања (четири највиша реда камена и кровни вијенац)

Сл. 8 - Унутрашњост цркве, југоисточни угао са линијом старијег крова на источном зиду и познијим сводом

Сл. 9 - Унутрашњост цркве, југозападни угао; линија старијег двоводног крова на западном зиду, дограђени дио и познији свод

Сл. 10 - Мозаички под у југозападном углу цркве

Сл. 11 - Мозаички под дуж јужног зида цркве

Сл. 12 - Постамент часне трпезе са удубљењем за одвод воде

Архитектонске анализе

Архитектонском анализом података у сонди на источној страни цркве, гдје су током 2000. године вршена археолошка истраживања под руководством др Милинковића и у којој су током истраживања у кампањи 2010-2011. године извршена мања чишћења откривених површина од корова и земље, утврђено је следеће:

- Јужни дио источног зида као и јужни дио апсиде темељени су на чврстом тлу односно на природној стијени тако да темељна стопа на овом дијелу грађевине није изведена већ се зидови директно ослањају на стјеновито тло. Исти принцип, тј. темељење без одговарајуће дубине темељне стопе, претпоставља се, био је примијењен и на сјеверној страни источног дијела цркве гдје је тло састављено од земље а што је током времена условило, посебно услед утицаја подземних вода са падине на којој је црква подигнута, оштећење, односно, „пропадање“ дијела пода у олтарском простору, пукотине на источном зиду и у оси конхе апсиде. Таква оштећења могла су проузроковати и дјелимично рушење најнижег дијела зида у оси апсиде што је за последицу имало потребу санације насталог оштећења, односно, формирање новог темељног зида на сјеверној половини апсиде. Остаци накнадног темељног зида апсиде откривени су у сонди на источној страни (Сл. 13,14).
- Накнадни темељни зид у средишњем и сјеверном дијелу апсиде зидан је са каменом и опеком; као грађевински материјал за његову градњу употријебљени су и дјелови подлоге подног мозаика из цркве (Сл. 17). Ти фрагменти су могли потицати од оштећеног мозаичког пода у олтарском простору, будући да је тај дио простора био обухваћен санацијом.
- Састав малтера, са којим је зидан накнадни темељни зид на сјеверном дијелу апсиде, идентичан је са малтером којим је омалтерисана конха и калота апсиде што, с обзиром на релативну хронологију градње цркве у цјелини, указује да је интервенција на санацији темеља изведена у једној од најмлађих етапа које су се одвијале на цркви Св. Андрије. Стога се може претпоставити да је копање око цркве и „за олтаром“ како је забиљежио Младен Црногорчевић, било узроковано потребом поправке цркве, те да се ова интервенција могла догодити крајем 19. вијека.
- У дубљем дијелу ископаног терена под апсидом налази се још један зидић дужине око 60 цм, дебљине око 20 цм. Зидан је са употребом камена и опеке као и дјелова подног мозаика из цркве (Сл. 13,15, 16).

За овај зид, будући да није био откривен у довољној мјери, проф. Милинковић је претпоставио да можда представља дио старије апсиде испод апсиде данашње цркве. Сада, када је јасно да нема конструктивну везу ни са једним дијелом грађевине, а с обзиром на начин зидања мјешовитим материјалом, чини се да је овај комад зида могао бити урађен у фази припремних радова (као привремена потпорна конструкција) за зидање накнадног темељног зида.

- Лошија техника градње која се запажа на апсиди, у доњој зони, указује на президјивање након интервенција које су изведене на ојачању темеља (Сл.5).

Уклањањем малтера из апсиде и сондажним испитивањем дјелова грађевине утврђено је следеће:

- Конха и калота апсиде у цјелини припадају старијој фази градње цркве (Сл. 18).
- Мањом сондом, са јужне стране постамента часне трпезе, испитана је висина каменог блока који је, како се претпоставља, у секундарној функцији коришћен као постамент зиданог ступца часне трпезе. На површини западног дијела постамента, испред часне трпезе, исклесано је правоугаоно удубљење (реципијент) са прорезом дуж јужне стране који је служио за одвод воде (Сл. 12). Висина каменог блока постамента износи око 35 цм.
- Сондажним испитивањем на крову апсиде (Сл. 19) утврђени су подаци о нагибу крова првобитне цркве, сачувани на јужној и сјеверној страни источног зида. Линија президјивања приближно се поклапа са нагибом крова старије цркве која је имала дрвену кровну конструкцију („кабручи“ у тексту Младена Црногорчевића), видну у унутрашњости цркве. У млађој фази градње израђен је кровни вијенац на свим странама повишене цркве као и на апсиди, чија висина је задржана, а за кровни покривач је употребљена каналалица. Остатак крова од каналалице, из млађе фазе градње, сачуван је у сјевероисточном углу крова апсиде.

Сл. 13 - Сонда на источној страни цркве; март 2011. г.

Сл. 14 - Остатак накнадног темељног зида апсиде; поглед са сјеверне стране

Сл. 15 - Изглед зидића испод сјеверног дијела апсиде

Сл. 16 - Фрагмент мозаика узидан у накнадни зидић у дубини сонде; са десне стране је фрагмент мозаичког пода откривен у сонди на источној страни

Слика 17 - Подлога мозаичког пода употребљена као грађевински материјал за зидање накнадног темељног зида апсиде; изнад је фрагмент мозаика откривен у сонди на источној страни

Сл. 18 - Поглед на унутрашњост апсиде после обијања малтера

Сл. 19 - Сонда на јужној страни крова апсиде

Закључак

Спроведена архитектонска истраживања показују да је црква Св. Андрије саграђена на мјесту на којем је од раније постојала старија грађевина непознате намјене чији под од мозаика је уклопљен у под цркве. У изведеним сондажним ископавањима нису утврђени никакви други архитектонски остаци који би се могли довести у везу са мозаичким подом.

Најближа паралела мозаичком поду из цркве Св. Андрије је мозаички под бистијерне у Бигови¹⁰. Сличан под откривен је и у Костањици, испод пута, у дворишту породице Дјучић¹¹. Намјена просторије у којој је стајао недавно откривени мозаик у Костањици, није могла бити утврђена.

Особине градње цркве Св. Андрије указују на могуће вријеме њеног настанка које се, у одсуству поузданих историјских података, може претпоставити довођењем у везу са сличним грађевинама подизаним на подручју Доњег Грбља.

¹⁰ М. Милинковић, нав. дј. 34-35

¹¹ З. Чубровић, ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ И ЗАШТИТИ ГРАДИТЕЉСКЕ БАШТИНЕ МОРИЊА, Годишњак Поморског музеја у Котору ЛВ-ЛВИ, Котор 2008, 318

Традиционалне одлике градње црквених грађевина у Грбљу и на ширем подручју Боке указују да је црква Св. Андрије саграђена током 16 или почетком 17. вијека. У обнови која је настала крајем 18. или почетком 19. вијека црква Св. Андрије је добила изглед какав је постојао до земљотреса од 1979. године када је претрпјела рушење. Услед оштећења изазваних особеностима тла коме није прилагођен начин темељења у источном дијелу грађевине, крајем 19. вијека изведено је ојачање темеља апсиде и дјелимично презиђивање њене најниже зоне. Презиђивање на апсиди, са њене спољашње стране, може се запазити с обзиром на поремећај редова и слога камена.

Најближу паралелу архитектури цркве Св. Андрије представља црква Св. Вартоломеја, Кримовице, која је удаљена око 1,5 км од цркве Св. Андрије. И у градњи Св. Вартоломеја запајају се двије фазе градње. Старијој фази одговарала је дрвена кровна конструкција која је у познијој доградњи замијењена сводом од камена. У оквиру млађе фазе зидови цркве Св. Вартоломеја повишени су за 6 редова. Посебну сличност између ова два храма представља унутрашњи изглед апсиде са ниском калотом.

Као и црква Св. Андрије, Св. Вартоломеј спада у најстарије цркве Грбља. Подни мозаик у цркви Св. Андрије и предање о њеној старини, нашли су своју потврду у најновијим истраживањима која су показала дугу традицију култног простора на мјесту овог храма.

Zorica ČUBROVIĆ

**ARCHITECTURAL RESEARCH OF CHURCH OF SV. ANDRIJA
(ST. ANDREW CHURCH), KRIMOVICE, DONJI GRBALJ**

Summary

Architectural research of St. Andrew's in Krimovice was aimed at the study of the construction chronology of this church, which regarding its mosaic floor is assumed to belong to the circle of the oldest churches in the Boka Bay. The opinion that this church was built on the site on which an older building had existed, was also presented as a presumption by Prof. Mihailo Milinković who was the leader of the test research works performed in 2000. His opinion was in addition based on the evidence that under the apse there was a wall which could have originated from an older building that had preceded the construction of the present church.

Within the performed architectural research of the building it was proved that in the foundation zone of the apse additional works were performed to reinforce the foundation which, as it could be concluded, was necessary because of the damage of that part of the building. The main clue for such conclusion was provided by the analysis of the mortar used for the construction of the northern foundation wall of the apse different from the mortar used for the construction of the other foundation walls of the church. That fact corresponds to the evidence of rebuilding in the lowest zone apse, as well as to the evidence regarding the altar part of the church where, instead of the mosaic floor, the floor made of stone slabs was found. It was proved that the wall in the deeper zone of the northern apse cannot, according to its characteristics, come from an older construction.

It was concluded that in the previous excavations, which had limited scope, no architectural remains were found that could lead to the connection with the mosaic floor. The analysis of the architectural traits of the construction of St. Andrew's Church proved that it was erected in the 16th or early 17th century. In the renovation which took place in the late 18th or early 19th century St. Andrew's Church acquired the shape which had existed up to the earthquake in 1979 when it suffered ruin. Due to the damage conditioned by the particularity of the ground to which the mode of foundation construction in the eastern part of the building was not suited, in the late 19th century the reinforcement of the foundation and partial rebuilding of the lowest zone were performed. The rebuilding of the apse on its external side can be noticed because of the irregularity in the rows and arrangement of stone.

The closest parallel to the architecture of St Andrew's church is presented in the Church of Sv. Vartolomej (St. Bartholomew's) Krimovice, at the distance of 1.5 km from St Andrew's church.